Limba navajo

De la Wikipedia, enciclopedia liberă

Navajo ori **Navaho** (nume nativ: *Diné bizaad*) este o limbă din familia Athabaskan (cunoscută și ca grupul de limbi Na-Dené) vorbită în sud-vestul Statelor Unite ale Americii de populația Navajo (*Diné*). Este, atât geografic cât și lingvistic, una dintre cele mai sudice limbi din această familie, întrucât majoritatea limbilor Athabaskan sunt vorbite în nord-vestul Canadei și în Alaska.

Navajo are mai mulți vorbitori (nativi și nenativi) decât oricare din limbile native americane vorbite la nord de Mexic, 168.438 de vorbitori conform unui estimări (neoficiale) din 2005,[1], iar acest număr are tendințe de a crește în timp. Majoritatea vorbitorilor se găsesc în nordul statelor Arizona și New Mexico, respectiv în sud-vestul statului Utah, urmat de un grup mic de vorbitori din sudul statului Colorado.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, limba navajo a fost utilizată drept cod militar de comunicare, între vorbitori nativi ai acesteia, pe frontul de luptă al războiului din Pacific. Acești agenți, numiți code talkers (organizați după modelul *vorbitorilor în cod* Choctaw din Primul Război Mondial, numiți Choctaw Code Talkers), care se găseau peste tot unde exista un front de luptă, schimbau mesaje dublu codificate în navajo care erau transmise eficient și rapid. Codul nu a fost niciodată descifrat de către forțele militare imperiale japoneze.

Cuprins

Ortografie și pronunție
- Consonante
- Vocale
- Tonuri

Gramatică
- Verbe
  - Formatarea verbelor
  - Pronominal inflection
  - Classifiers (transitivity prefixes)
  - Moduri și aspecte
    - Moduri

Limba Navajo
Diné bizaad

Vorbită în	Statele Arizona, Colorado, New Mexico și Utah din Statele Unite ale Americii
Regiuni	Sud-vestul Statelor Unite ale Americii
Număr de vorbitori	168.438 (2005) [1], dar oficial 149.000 (Census 1990), 178.030 (Census 2000)
Sistem de scriere	Alfabet latin cu semne speciale

Clasificare

limbile amerindiene
- Na-Dene languages(d)
- Athabaskan-Eyak languages(d)
- Athabaskan languages(d)
- Southern Athabaskan languages(d)
- Limba navajo

Statut oficial și codificare

Organ de reglementare	Navajo Language Academy[*]
ISO 639-1	nv
ISO 639-2	nav
ISO 639-3 (cel mai răspândit dialect)	nav

Răspândire în lume

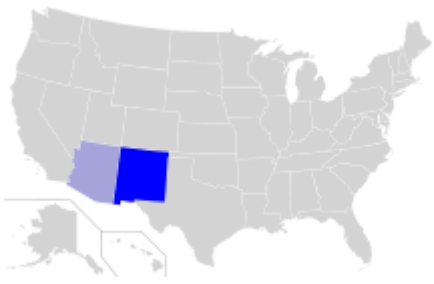

Această pagină poate conține caractere Unicode

Modifică date / text (https://ro.wikipedia.org/w/index.php?title=Limba_navajo&action=edit&section=0)

Aspecte și subaspecte
Verbe care clasifică
Substantive
Posesiuni
Postpoziții
Numerale
Exemplul unui text scurt
Note
Vezi și
Legături externe
Legături lingvistice
Bibliografie
Educational
Lucrări lingvistice, alte resurse

Ortografie și pronunție

*Articolul principal din această categorie este **Fonologia limbii navajo**.*

Consonante

Tabelul următor enumeră consonantele limbii navajo în ortografie standard, urmată de pronunțarea acestora în IPA, care se găsește între paranteze pătrate.

		Bilabială	Alveolară		Palatală	Velară		Glotală
			centrală	laterală		plain	labială	
Plosive	plain	**b** [p]	**d** [t]			**g** [k]		**ʼ** [ʔ]
	aspirate		**t** [tx]			**k** [kx]	**kw** [kxʷ]	
	ejective		**tʼ** [tʼ]			**kʼ** [kʼ]		
Africate	plain		**dz** [ts]	**dl** [tˡ]	**j** [tʃ]			
	aspirate		**ts** [tsʰ]	**tł** [tɬʰ]	**ch** [tʃʰ]			
	ejective		**tsʼ** [tsʼ]	**tłʼ** [tɬʼ]	**chʼ** [tʃʼ]			
Continuante	voiceless		**s** [s]	**ł** [ɬ]	**sh** [ʃ]	**h** [x]	**hw** [xʷ]	**h** [h]
	voiced		**z** [z]	**l** [l]	**zh** [ʒ]	**gh** [ɣ]	**ghw** [ɣʷ]	
Nazale		**m** [m]	**n** [n]					
Aproximante					**y** [j]		(**w** [w])	

În ortografia limbii navajo, litera **h** reprezintă două sunte diferite, este pronunțată [x] când cuvântul sau rădăcina se găsesc la început și [h] când cuvântul sau rădăcina se găsesc la sfârșit. Oricum, când [x] este precedat de **s** este scris întotdeauna **x** și niciodată **h**, astfel încât nu poate fi confubdat cu **sh** (spre exemplificare, **násxéés** "Mă răsucesc", dar niciodată **náshéés**).

Consoana **gh** [ɣ] este scrisă ca **y** în fața vocalelor **i** și **e** (caz în care este palatizată [ʝ]), ca **w** înaintea vocalei **o** (care este labializată [ɣʷ]), și **gh** înaintea vocalei **a**. Semnul de stopare glotală **ʼ** nu este scris la începutul cuvintelor.

În cazul /ɣ/ **gh**, atât palatizarea cât și labializarea sunt reprezentate în ortografiere prin **y** pentru varianta palatizată, respectiv prin **w** în cazul variantei labializată. Cu excepția de mai sus, ortografierea nu indică variante pentru alte consonante.

Vocale

Limba navajo are patru vocale de bază ***a***, ***e***, ***i*** și ***o***. Fiecare dintre acestea pot fi *scurte* sau *lungi*, respectiv *ne-nazalizate* (sau *orale*) și *nazalizate*.

- *scurte*, precum în ***a*** și ***e***
- *lungi*, precum în ***aa*** și ***ee***
- *nazalizate*, precum în ***ą*** și ***ę***
- *nazalizate lungi*, precum în ***ąą*** și ***ęę***

Tonuri

Limba navajo are două tonuri, jos și înalt. Toate silabele sunt la origine de ton jos. Datorită prezenței vocalelor scurte și lungi, aceste două tonuri prezintă patru variante posibile:

- *înalt*, precum în ***áá*** și ***éé***,
- *jos*, precum în ***aa*** și ***ee***,
- *crescător*, precum în ***aá*** și ***eé*** or
- *descrescător*, precum în ***áa*** și ***ée***.

Diferite alte combinații ale acestor forme de bază sunt posibile, precum în ***ą́ą́*** (lungă, nazalizată, înalt tonală).

Gramatică

Verbe

Formatarea verbelor

Pronominal inflection

Classifiers (transitivity prefixes)

Moduri și aspecte

Moduri

Navajo prezintă următoarele moduri ale verbelor:

- Imperfect
- Perfect

- Progresiv
- Viitor
- Uzitativ
- Iterativ
- Optativ

Aspecte și subaspecte

Verbe care clasifică

Substantive

Posesiuni

Posesiunea este exprimată în limba navajo cu prefixe desemnând pronume personale:

	Singular	Dual	Plural
First	shi-	nihi-	danihi-
Second	ni-	nihi-	danihi-
Third	bi-		
Fourth (3o)	yi-		
Fourth (3a)	ha-, hw-		
Indefinite (3i)	a-		

Postpoziții

Numerale

	base numeral	+10 (-ts'áadah)		x10 (-diin)	
1	t'ááłá'í	ła'ts'áadah	(11)	–	
2	naaki	naakits'áadah	(12)	naadiin	(20)
3	táá'	táá'ts'áadah	(13)	tádiin	(30)
4	dį́į́'	dį́į́'ts'áadah	(14)	dízdiin	(40)
5	ashdla'	ashdla'áadah	(15)	ashdladiin	(50)
6	hastą́ą́	hastą́'áadah	(16)	hastą́diin	(60)
7	tsosts'id	tsosts'idts'áadah	(17)	tsosts'idiin	(70)
8	tseebíí	tseebííts'áadah	(18)	tseebídiin	(80)
9	náhást'éí	náhást'éíts'áadah	(19)	náhást'édiin	(90)
10	neeznáá	–		neeznádiin	(100)

20		40	
naadiin	(20)	dízdiin	(40)
21-29		**41-49**	
naadįįłaʼ	(21)	dízdįįłaʼ	(41)
naadįįnaaki	(22)	dízdįįnaaki	(42)
naadįįtááʼ	(23)	dízdįįtááʼ	(43)
naadįįdį́į́ʼ	(24)	dízdįįdį́į́ʼ	(44)
naadįįʼashdlaʼ	(25)	dízdįįʼashdlaʼ	(45)
naadįįhastą́ą́	(26)	dízdįįhastą́ą́	(46)
naadįįtsostsʼid	(27)	dízdįįtsostsʼid	(47)
naadįįtseebíí	(28)	dízdįįtseebíí	(48)
naadįįnáhástʼéí	(29)	dízdįįnáhástʼéí	(49)

	base numeral	x100 (=di + neeznádiin)
1	tʼááłáʼí	tʼááłáhádí neeznádiin (100)
2	naaki	naakidi neeznádiin (200)
3	tááʼ	táadi neeznádiin (300)
4	dį́į́ʼ	dį́įʼdi neeznádiin (400)
5	ashdlaʼ	ashdladi neeznádiin (500)
6	hastą́ą́h	hastą́ądi neeznádiin (600)
7	tsostsʼid	tsostsʼidi neeznádiin (700)
8	tseebíí	tseebíidi neeznádiin (800)
9	náhástʼéí	náhástʼéidi neeznádiin (900)

Exemplul unui text scurt

Diné bizaad:

> Ashiiké tʼóó diigis léiʼ tółikaní łaʼ ádiilníił dóó nihaa nahidoonih níigo yee hodeezʼą́ jiní. Áko tʼááałʼąą chʼil naʼatłʼoʼii kʼiidiilá dóó hááhgóóshį́į́ yinaalnishgo tʼáá áłah chʼil naʼatłʼoʼii néineestʼą́ jiní. Áádóó tółikaní áyiilaago tʼáá bíhígíí tʼááałʼąą tłʼízíkágí yiiʼ haidéélbįįd jiní. "Háadida díí tółikaní yígíí doo łaʼ ahaʼdiidził da," níigo ahaʼdeetʼą́ jiníʼ. Áádóó baa nahidoonih biniiyé kintahgóó dah yidiiłjid jiníʼ....

Note

1. ^ ***a*** ***b*** mla.org (http://www.mla.org/cgi-shl/docstudio/docs.pl?map_data_results) 2005 American Community Survey. Accessed 2010-07-13.

Vezi și

- Southern Athabaskan languages

Legături externe

- Hózhǫ́ Náhásdlį́į́' - Language of the Holy People (Navajo web site with flash and audio, helps with learning Navajo) (http://www.gomyson.com/), gomyson.com
- Navajo Swadesh vocabulary list of basic words (https://en.wiktionary.org/wiki/Appendix:Swadesh_lists_for_Den%C3%A9-Yeniseian_languages) (from Wiktionary's Swadesh list appendix (https://en.wiktionary.org/wiki/Appendix:Swadesh_lists))
- Some English - Diné Dictionary (pronunciations) (http://www.blackmesais.org/Dictionary.htm), blackmesais.org
- Contrasts between Navajo consonants (http://hctv.humnet.ucla.edu/departments/linguistics/VowelsandConsonants/course/chapter11/navajo/navajo.html) (sound files from Peter Ladefoged). humnet.ucla.edu
- page of Navajo language links (http://www.angelfire.com/nv/navaholang/language.html), angelfire.com
- Navajo Language & Bilingual Links (http://www.sanjuan.k12.ut.us/linknavj.html) (from San Juan school district). sanjuan.k12.ut.us
- Navajo Language Academy (http://www.navajolanguageacademy.org), navajolanguageacademy.org
- Tuning in to Navajo: The Role of Radio in Native Language Maintenance (http://jan.ucc.nau.edu/~jar/TIL_17.html), jan.ucc.nau.edu
- An Initial Exploration of the Navajo Nation's Language and Culture Initiative (http://jan.ucc.nau.edu/~jar/TIL_20.html), jan.ucc.nau.edu
- Bá'ólta'í Adoodleełgi Bína'niltingo Bił Haz'ą́ (Center for Diné Teacher Education) (http://cdte.dinecollege.edu) Format:Nv icon, dinecollege.edu
- Languagegeek Unicode fonts and Navajo keyboard layouts (http://www.languagegeek.com/dene/dine/dine_bizaad.html), languagegeek.com
- Navajo fonts (http://cdte.dinecollege.edu/navajofonts.htm), dinecollege.edu
- The Navajo Language (http://library.thinkquest.org/J002073F/thinkquest/Language.htm), library.thinkquest.org
- Why No Writing on the Rez: An Inquiry into the History of Navajo Language Literacy (http://web.archive.org/20040601072605/homepage.mac.com/thgewecke/navlit.html), mac.com
- Navajo language (Encyclopedia of North American Indians) (http://college.hmco.com/history/readerscomp/naind/html/na_025300_navajolangua.htm), college.hmco.com
- Bibliography of Materials on the Navajo Language (http://www.navajolanguageacademy.org/navbib.htm), swarthmore.edu
- Navajo vocabulary word list (http://www.native-languages.org/navajo_words.htm), native-languages.org
- Inventory of the Robert W. Young Papers, 1860-1992 (bulk 1823-1980) (http://libxml.unm.edu/oanm/nmu/nmu1mss672bc.html), libxml.unm.edu
- Reflections on Navajo Poetry (http://www.ou.edu/worldlit/onlinemagazine/2007September/webster.htm), ou.edu
- How to count in Navajo (http://www.languagesandnumbers.com/how-to-count-in-navajo/en/nav/), languagesandnumbers.com
- Uluitorul cod navajo (http://www.revistamagazin.ro/content/view/6631/30/), 19 noiembrie 2008, Dorin Marian, *Revista Magazin*
- Navajo – limba care a schimbat istoria (http://www.descopera.ro/cultura/2782844-navajo-limba-care-a-schimbat-istoria), 15 iulie 2008, Adrian Nicolae, *Descoperă*

Legături lingvistice

- Navajo reflections of a general theory of lexical argument structure (http://www.museunacional.ufrj.br/linguistica/congresso/1/txnavar.pdf) (Ken Hale & Paul Platero), museunacional.ufrj.br
- Remarks on the syntax of the Navajo verb part I: Preliminary observations on the structure of the verb (http://www.museunacional.ufrj.br/linguistica/congresso/1/txnavtsl.pdf) (Ken Hale), museunacional.ufrj.br
- The Navajo Prolongative and Lexical Structure (http://uts.cc.utexas.edu/~carlota/papers/Npho n.pdf) (Carlotta Smith), cc.utexas.edu
- A Computational Analysis of Navajo Verb Stems (http://linguistics.byu.edu/faculty/eddingtond/navajo.pdf) (David Eddington & Jordan Lachler), linguistics.byu.edu
- Grammaticization of Tense in Navajo: The Evolution of *nt'éé* (http://www.linguistics.ucsb.edu/research/Chee%20et%20al_vol15.pdf) (Chee, Ashworth, Buescher & Kubacki), linguistics.ucsb.edu
- A methodology for the investigation of speaker's knowledge of structure in Athabaskan (https://urresearch.rochester.edu/retrieve/6548/BLS+McD&Suss.pdf) (Joyce McDonough & Rachel Sussman), urresearch.rochester.edu
- How to use Young and Morgan's *The Navajo Language* (http://www.bcs.rochester.edu/cls/f2000n2/mcdonough.pdf) (Joyce McDonough), bcs.rochester.edu
- Time in Navajo: Direct and Indirect Interpretation (http://uts.cc.utexas.edu/~carlota/papers/Time%20in%20Navajo.pdf) (Carlota S. Smith, Ellavina T. Perkins, Theodore B. Fernald), cc.utexas.edu

Bibliografie

Educational

- Blair, Robert W.; Simmons, Leon; & Witherspoon, Gary. (1969). *Navaho Basic Course*. Brigham Young University Printing Services.
- Goossen, Irvy W. (1967). *Navajo made easier: A course in conversational Navajo*. Flagstaff, AZ: Northland Press.
- Goossen, Irvy W. (1995). *Diné bizaad: Speak, read, write Navajo*. Flagstaff, AZ: Salina Bookshelf. ISBN 0-9644189-1-6
- Goossen, Irvy W. (1997). *Diné bizaad: Sprechen, Lesen und Schreiben Sie Navajo*. Loder, P. B. (transl.). Flagstaff, AZ: Salina Bookshelf.
- Haile, Berard. (1941–1948). *Learning Navaho*, (Vols. 1–4). St. Michaels, AZ: St. Michael's Mission.
- Platero, Paul R. (1986). *Diné bizaad bee naadzo: A conversational Navajo text for secondary schools, colleges and adults*. Farmington, NM: Navajo Preparatory School.
- Platero, Paul R.; Legah, Lorene; & Platero, Linda S. (1985). *Diné bizaad bee na ʼadzo: A Navajo language literacy and grammar text*. Farmington, NM: Navajo Language Institute.
- Tapahonso, Luci, & Schick, Eleanor. (1995). *Navajo ABC: A Diné alphabet book*. New York: Macmillan Books for Young Readers. ISBN 0-689-80316-8
- Witherspoon, Gary. (1985). *Diné Bizaad Bóhoo ʼaah for secondary schools, colleges, and adults*. Farmington, NM: Navajo Language Institute.
- Witherspoon, Gary. (1986). *Diné Bizaad Bóhoo ʼaah I: A conversational Navajo text for secondary schools, colleges and adults*. Farmington, NM: Navajo Language Institute.
- Wilson, Alan. (1969). *Breakthrough Navajo: An introductory course*. Gallup, NM: The University of New Mexico, Gallup Branch.
- Wilson, Alan. (1970). *Laughter, the Navajo way*. Gallup, NM: The University of New Mexico at Gallup.

- Wilson, Alan. (1978). *Speak Navajo: An intermediate text in communication*. Gallup, NM: University of New Mexico, Gallup Branch.
- Wilson, Garth A. (1995). *Conversational Navajo workbook: An introductory course for non-native speakers.* Blanding, UT: Conversational Navajo Publications. ISBN 0-938717-54-5.
- Yazzie, Evangeline Parsons, and Margaret Speas (2008). *Diné Bizaad Bínáhoo'aah: Rediscovering the Navajo Language*. Flagstaff, AZ: Salina Bookshelf, Inc. ISBN 978-1-893354-73-9

Lucrări lingvistice, alte resurse

- Akmajian, Adrian; & Anderson, Stephen. (1970). On the use of the fourth person in Navajo, or Navajo made harder. *International Journal of American Linguistics*, *36* (1), 1–8.
- Creamer, Mary Helen. (1974). Ranking in Navajo nouns. *Navajo Language Review*, *1*, 29–38.
- Faltz, Leonard M. (1998). *The Navajo verb: A grammar for students and scholars*. Albuquerque, NM: University of New Mexico Press. ISBN 0-8263-1901-7 (hb), ISBN 0-8263-1902-5 (pbk)
- Frishberg, Nancy. (1972). Navajo object markers and the great chain of being. In J. Kimball (Ed.), *Syntax and semantics* (Vol. 1, p. 259–266). New York: Seminar Press.
- Grimes, Barbara F. (Ed.). (2000). Ethnologue: Languages of the world, (14th ed.). Dallas, TX: SIL International. ISBN 1-55671-106-9. (Online edition: http://www.ethnologue.com/, accessed on 19 noiembrie 2004).
- Hale, Kenneth L. (1973). A note on subject-object inversion in Navajo. In B. B. Kachru, R. B. Lees, Y. Malkiel, A. Pietrangeli, & S. Saporta (Eds.), *Issues in linguistics: Papers in honor of Henry and Renée Kahane* (p. 300–309). Urbana: University of Illinois Press.
- Hoijer, Harry. (1945). *Navaho phonology*. University of New Mexico publications in anthropology, (No. 1).
- Hoijer, Harry. (1945). Classificatory verb stems in the Apachean languages. *International Journal of American Linguistics*, *11* (1), 13–23.
- Hoijer, Harry. (1945). The Apachean verb, part I: Verb structure and pronominal prefixes. *International Journal of American Linguistics*, *11* (4), 193–203.
- Hoijer, Harry. (1946). The Apachean verb, part II: The prefixes for mode and tense. *International Journal of American Linguistics*, *12* (1), 1–13.
- Hoijer, Harry. (1946). The Apachean verb, part III: The classifiers. *International Journal of American Linguistics*, *12* (2), 51–59.
- Hoijer, Harry. (1948). The Apachean verb, part IV: Major form classes. *International Journal of American Linguistics*, *14* (4), 247–259.
- Hoijer, Harry. (1949). The Apachean verb, part V: The theme and prefix complex. *International Journal of American Linguistics*, *15* (1), 12–22.
- Hoijer, Harry. (1970). *A Navajo lexicon*. University of California Publications in Linguistics (No. 78). Berkeley: University of California Press.
- Kari, James. (1975). The disjunct boundary in the Navajo and Tanaina verb prefix complexes. *International Journal of American Linguistics*, *41*, 330–345.
- Kari, James. (1976). Navajo verb prefix phonology. Garland Publishing Co.
- McDonough, Joyce. (2003). *The Navajo sound system*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. ISBN 1-4020-1351-5 (hb); ISBN 1-4020-1352-3 (pbk)
- Reichard, Gladys A. (1951). *Navaho grammar*. Publications of the American Ethnological Society (Vol. 21). New York: J. J. Augustin.
- Sapir, Edward. (1932). Two Navaho puns. *Language*, *8* (3) , 217-220.

- Sapir, Edward, & Hoijer, Harry. (1942). *Navaho texts*. William Dwight Whitney series, Linguistic Society of America.
- Sapir, Edward, & Hoijer, Harry. (1967). *Phonology and morphology of the Navaho language*. Berkeley: University of California Press.
- Speas, Margaret. (1990). *Phrase structure in natural language*. Kluwer Academic Publishers. ISBN 0-7923-0755-0
- Wall, C. Leon, & Morgan, William. (1994). *Navajo-English dictionary*. New York: Hippocrene Books. ISBN 0-7818-0247-4. (Originally published [1958] by U.S. Dept. of the Interior, Branch of Education, Bureau of Indian Affairs).
- Webster, Anthony K. (2004). Coyote Poems: Navajo Poetry, Intertextuality, and Language Choice. *American Indian Culture and Research Journal*, *28*, 69-91.
- Webster, Anthony K. (2006). "ALk'idaa' Ma'ii Jooldlosh, Jini": Poetic Devices in Navajo Oral and Written Poetry. *Anthropological Linguistics*, *48(3)*, 233-265.
- Webster, Anthony K. (2009). *Explorations in Navajo Poetry and Poetics*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Witherspoon, Gary. (1971). Navajo categories of objects at rest. *American Anthropologist*, *73*, 110-127.
- Witherspoon, Gary. (1977). *Language and art in the Navajo universe*. Ann Arbor: University of Michigan Press. ISBN 0-472-08966-8; ISBN 0-472-08965-X
- Yazzie, Sheldon A. (2005). *Navajo for Beginners and Elementary Students*. Chapel Hill: The University of North Carolina at Chapel Hill Press.
- Young, Robert W. (2000). *The Navajo verb system: An overview*. Albuquerque: University of New Mexico Press. ISBN 0-8263-2172-0 (hb); ISBN 0-8263-2176-3 (pbk)
- Young, Robert W., & Morgan, William, Sr. (1987). *The Navajo language: A grammar and colloquial dictionary* (rev. ed.). Albuquerque: University of New Mexico Press. ISBN 0-8263-1014-1
- Young, Robert W.; Morgan, William; & Midgette, Sally. (1992). *Analytical lexicon of Navajo*. Albuquerque: University of New Mexico Press. ISBN 0-8263-1356-6; ISBN 0825313566

Adus de la https://ro.wikipedia.org/w/index.php?title=Limba_navajo&oldid=12996022

Ultima editare a paginii a fost efectuată la 30 iulie 2019, ora 17:51.

Acest text este disponibil sub licența Creative Commons cu atribuire și distribuire în condiții identice; pot exista și clauze suplimentare. Vedeți detalii la Termenii de utilizare.